

ЧАГААЛАР — АМЫДЫРАЛДЫН КӨРҮНЧҮҮ

Республиканын ниетидел-политиктиг солуну

ШЫН

Солун 1925
чылдын
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 96 (15316)

1994 чылдын июль 6, среда

Ат салган шагы 01. Садар өртээ 150 рубль.

ЧАГААЛАР, ЧАГААЛАР
...Ылангыя редакцияга кээп турар чагаа бүрүзү амыдыралдын бүгү талазын илередип турар шапкынчы, медеэчи, харылзаачы болуп турары демдеглексенчиг. Ажыл-херээвисте четпестерни шүгүмчүлөп, чедишкннерни эскерип чоруур солунбиле сырый харылзаалыг авторларывыс кайы хөй.

Бо чылдын чүгле июнь айда безин 273 чагааны номчукчулар редакцияже чороткан. Солуннун бо дугаарының бөгүнгү бирги арнында чамдык авторларның чагааларын парладывыс.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

Сүт-Хөлдөн медээлер
Кожуунун чагыра даргазынын үдөтүр талазы-биле орадакчызы Кирил Санцевич Ооржак дээр. Моон мурунда чыдарга школага башкылап, шааа органына, удуртудуга база ажылдап чоран. Оң биске дыңаткан кыска медээлерин парладывыс.

ШАЛЫПЧЫ ТУДУГ
Суг-Аксы ортумак школазынын дугайын кожууннар аразыны «Чаа-орук», республиканын «Шын» солуннарына чиди-биле шүгүмчүлөп бижип турду. Ине, ол чөптүг, шынын шүгүмчүлөп.

Улуг школа эргижиреп ондатгы киришкенер. Бо апаарга, бузуп, өскээр чай-лаккан чүве. Чаа тудуг амы уениң берге байдалына таваржып, акша-төгерикке үскеш, уамайгыш түрүп берген. Суг-Аксы суурун өрөн-кичиликер кагдынган албан черлеринин бажынарынга, тар класстарга каш чыл өөөенин келген. Өөөдиге яамызы чаа тудугну кылдырып бо чылдык акшаландырылган. Ам оон таваа бо хүнерде бүстүрген эржи школа орунуга шалыкчыны-биле бедип эгелээн. Билде ийи тудугу бригада ажылдап турар. Чечен-оол Ооржакка удурткан 29. Рубен Ишанията баштапкы 6 кижилер бригадалар 12 классыг тулуг корпузунда, спорт, шериг өрөөлдерин ху-

ваажың алган бир демниг ондатгы киришкенер. Бо тудугну чаа өөрөлдө чылактан — сентябрь 1-де ажылдап кирер. Школа тудуун шапкынчы-дарына хамаарыштыр Суг-Аксы суурун чурттакчыларын нийти хуралын чоокта чаа эрткирген. Аңаа улуг тудугну чоңуң шалыпчы тудуу кылдыр чарлаан. Ылангыя арат, тарааның акыла-агыйлар, биче бүдүрүлгө өздөри ырак-чооктан тулдуга херектөөр материалдар сөөртүүнге боттарының машина-техниказы-биле ийи-бир рейстерни халас кылырлар азаанар. Ол шыкаш чурткычы чон бугу тала-биле материалдыг деткимчен база аразында дугурчкан. Ылангыя болуп, үгөе бүдүрүп болуна!

КУШ-АЖЫЛЧЫ БАЙЫРЛАЛ, ШАННАЛДАР
Өшкү ажыл-агыйдыг «Ишкн» совхоз кожуунда чаксы хову ажылдарын кыска хуусаада шалыкчы дооскан ажыл-агыйларын бирээзини санаттырып турар.

Анаа турсактаган куш-ажылчы байырдалды совхоз директору Найлан-оол Душенович Ондар организастап эрткирген. Баштай Алды-Ишкн аксында ованы дагаан. Анаа Севээ-Идуп Ондар шапкынчы йөрөө сүдүрүн номчуп, чоңун хей-алдын, күш-ажылчы сорун көдүрген.

КАГДЫНГАН АЛБАН ЧЕРЛЕРИ
Кожуун төвүнде кагдынган албан черлеринин, КМК-2нин, кожуунун септелгүдүг уластуонуң бажындарын өске албан черлери эелен эгелээн. Чикээ: КМК-нын конто-нонуга «Алдан-Маалыр» совхозун кожуун эмнедигеэн хоздан Ортун Сарылар, ады деп турар. Септелгүдүг уластуонун конто-нонуга Иван Монгуш олар тузу-нузда бообак салдылар өртөк биле аренада бөзүң планнаан. Аныяктар бажы-

АНЫЯКТАР СЛЁДУ
Кожуунун аныяктар следу Кара-Чыраа суурунда ады деп турар. Чөп-чөп ады деп турар. Септелгүдүг уластуонун конто-нонуга Иван Монгуш олар тузу-нузда бообак салдылар өртөк биле аренада бөзүң планнаан. Аныяктар бажы-

ДЭЭДИ ХУРАЛДЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫ-ДООЗУЛГАН

Тыва Республиканың Дээди Хуралының бирги сессиязының он дөрткү ажылын уламчылаан. «Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутатын эрге-байдалын дугайында», «Тыва Республиканың Хойлузунга өскерилгелер болгаш немелдер кирир дугайында», «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизинин) депутаттарының сонгулаларының дугайында», «Тыва Республиканың Топ сонгулда комиссиязының дугайында» Тыва Республиканың хойлуларына эдилгелер кирир дугайында айтырыгы сессияга чугаалашкан. Үсүндө адыан хойлуларга чогуур эдилгелерни депутаттар киргеш, оларны хүлээп алган. «Тыва Республиканың Дээди Хуралының акыл-чорудулганын калдыр дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуун талазы-биле чугаа сессияга база болган. Тыва Республиканың Дээди Хуралының Регламентизинге немелдер кирир дугайында айтырыгы чугаалашкан, оларны кирген. «Тыва Республикада төлөөкчилеринин чер-чер хуралдарының дугайында» Тыва Республиканың хойлу төлөөкчилеринин талазы-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы М. С. Козлов илеткел кылган. Депутаттар чугаалашкан айтырыгы хамаарыштыр санал онал солуккаш, чангыс аай түнелге келбээн. Ылангыяш хойлуунун төлөөкчилер чедир ажылдап кылгаш, дараазында болур ийги сессияга чугаалажырын дугуржуп алган. «Сибирь дугуржулазы» ассоциацияда Тыва Республиканың төлээзи Эрес-оол Ооржакты Чазак баштыңынын орадакчызыга томуй-лар чөпшээрел бээр санал сессияга Президент Ш. Д. Ооржак кирген. Чажык бадылашкынын түнелгиле ол кандидатура эртейи барган. Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы К. А. Бичелдей сессияның түнелдеринин дугайында чүве чугаалашкан. Дээди Хуралдың бирги сессиязы оң-биле ажылын дооскан. Депутаттар дыштанып чорупкан. **Бистин корр.**

ИЙИ УДАА БЕЛЕТКЭЭР

Бо чылдың чайгы агаар-бойдузу кандаашкыныг, арай нарын болзажог, сугатты чөп ажылдааның ачызында «Чыраа-Бажы» совхозтуң мал чөм белеткээр бригаданы (бригадир Дадар-оол Монгуш) хөй чылдыг тарымал меде снгииниң бирги кезалдезинче июнь айда киришкен. Бригаданың бөгүндө снген кезип турар чери — Олгар-Бугада 137 га шөлдө тарымал снген бар. Оң үнгени аажок, дискке караана. Ону кезип ажылдап турган трактористер — Дадар-оол Сат, Байлан-оол Донгак, Садыл-оол Монгуш оларга ужуражыры-биле суурдан чага кылаштап четтин. Чугаалаштывыс. Хөй чылдыг бо меде снгени чогуур үезинде ийи удаа кезилдезин чоруткаш, малга эки шынарды чөмни белеткеп алып арга бар-дыр диштилер. Бо шөлдөн ангыда, Хову-Аксында, Көк-Талда снгениң үнүжү база нийтиз-биле багай эвес деп чугааладылар. Бо снгенин кезип дооскаш, улаштыр ол черлерге кезип кириптер планныг улус болду. А маңаа сугатчылар ажылдап кириптер. Дараазында шөлдөриниң снгенин кезип доозуп турда, бо шөлдүг снгени ийги кезилдеге белен кылдыр үнүп келген турар.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНДА

● МОСКВА. Россия болгаш Белоруссия акша системаларын катгыштырар талазы-биле апрельде дугуржыланы херек кырында боттандырып чорудар дугайында протокола ат салган. Ол документиге РФ-тин Премьер-министри Виктор Черномырдин болгаш белорус чазактын баштыгы Вячеслав Кебич олар ат салганыр. Ол документиге кылдырган чүүлдериниң болгаш моон сонгаар ол талазы-биле чогуур чүмүкчү апаарын тодаргай айткан. ● МОСКВА. Россиянын экономиказында даштык акша-хөргенин хаара түсүп, кириштирер талазы-биле Консулгативтиг чөүлөдди РФ-тин Чазаның янынга тургузары биске амыдыралчы улуг ужурудалыг чүүл болур деп, РФ-тин Президентизинин чанында анализ кылар төптүп удуртукчузү Евгений Ясин чугаалашкан. Бир эвес, ыдыг теарымчалыг байдалды тургузар болза Россияга даштык капитал салымчынының хемчээлиниң чылды 10-15 миллиард доллар челе бериш болурун Барнын чурттарыниң чокота чаа Москвага кээп чыгалан төлөөкчилери демдегелээн. Куруне бюджетинин кайчарга ады аажок хөй түнүгү чөдөшпейн турары-биле хол-баштыр алып болза, ол дээр-ге Россияга дыка улуг деткимче-дир — деп, Е. Ясин айткан. Бир эвес даштык монополиялары Россияже хөй кирир болза, олар чурттуг национал байлаан шунтузун холгаарлап апаар чөдөрүнниң дугайында чугаанын ол шиптирдин-биле буруу шапкан. ● ВЛАДИВОСТОК. Вла-

ШКОЛАНЫҢ АРАТ АЖЫЛ-АГЫЙЫ

Межегей ортумак школазын Кара-кыс Кожай-олоонна Монгуш удуртуп эгелээнинден бээр он ажыг чыл эрткен. Өөрөнкнчлериң чедииникиниң өөрөлдөзү, эки кижизиндегилер дээр башкылар коллективинин чорудуп келген ажылдары түнел чөк барбаан. Кара-кыс Монгушка эрткин чылып «Тыва Республиканын алдарыг башкызы» деп хундүлүг атты тывысканы таварыла эвес. Школяны башкылар коллективни чүгө өөрөлдө, кижизиндегиле айтырыгларыңче кижизейти салып турар эвес, кижизиндегиле ажылы-биле куш-ажылды холбоаяны мында чугулаалар турар, ычангаш бүдүрүлгө бригаданын школа организастаан. Ук ажыл-агый эрткин чылып 2 млн. 500 муң рубльдин орулузын алган. Оң-биле калы школа столовазынга болгаш иттер-натка херек четчир картофельди, нога аймаан шыгашкан алган. «Улуг-Арыг» арат ажыл-агыйында техника бөгүндө четчир. Ында «МТЗ-80» маркалыг бир трактор, ийи машина бар. Бо чылын олар 10 га черге хөй чылдыг снгенин, 12 га черге танааны, картофельди, 5 га черге, капустаны 2 гага тарып сулуртуп алганыр. **Савый-оол ООРЖАК.** Таиды кожуун.

ЧАЙГЫ КУРСТАР

Республиканың школаларының төөгү башкыларынын чайгы билги бедидер курстары июнь 6-дан 18-ке чедир Кызылга болуп эрткин. Оон улачызы июль 4-тен 12-ге чедир Шивилде аржаанына уламчылаар турган. Бай-Тайга районуң сөөлгү хонуктарда үзүңгел чөк чаа чыганының сөөлдүг Хемчик хем эрини ажыкп, орук-кежигилерин үрээнинден айнаар баар арга чок апарган. Төгүгү башкыларының курстарын башкылар билин бедидер институттун удуртукчулары, маңагы төөгү кафедрасынын эргелекчи Олга Ондаровна Мышын-оолдуг **Кызыл-оол КУУЛАР.**

ӨРТЭЭ УЛУГ, ЧЕДЕРИ БЕРГЕ

Хлеб — тараа! Хүрөң карттыг, чагай чыттыг хлебтин үезин белбес кижжи кайда бооруд аан. Хлеб — тараа! Ам кайда-лаа өрткөктер тергилээни-биле амдырал байдалымыз экинжилай турар. Өг-бүлөдө чангыс кижжи ажылдап турар болза, оң алган акшазы чүу-лаа болза, хлебке безин молдук-калдык. Бо уеде, ылангыя, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерде кол чөм чүгө хлеб апарган. Чүзүр-бүрүн чөм сачып чинири болунамастан. Бирээзиле 350 рубль өрткөктиг хлебти сачып чир түр бис. Каш хун 470 рубль өрткөктиг хлебти-биле чидивис. Ол хлебти кижизиндегиле 350 рубль хлевдиндегиле ытгал-даа чок Оода-ла ол хлевдиндегиле кезеге топлаар, кургап болур. Ак-Туруг Арыг-Хүүнүн хлевтин ширдеге ааска боду эстир маңагында деп, чон эрткиш, дүңкеш салып алгаш, маңада чугаалажыр. Чөдө өртөк өстүрүп турда Чөдө Тывада ат-сурагылыг шежиң. Хлебтин өртөк-үезин ыдылгап ийириши. Ону сачып аларынын даржактынын Чадаана хоорайның чурттатчылары пат билдир. Кайда-чүдө Подгорнядан, хоорайнын кылдыг кудумчуларындан хлеб сачып алып дээр кылды хире үе эрткирин, чон хливинчтенип турар-дыр? Калды кошкаш инвалиттер-лаа бап. Хлеб сачып алары чартык хунуң ажыды. Калдык-бир чылдааанардан (чырык чокта) хлеб сачып алыры берге. Кызыл-кызыл оочурлааш, хол куруг-лаа чанаар ужуруга таваржыр. Ажылдап турар адаише уруг-ларынга хлеб сачып алдын дээр акша-төгериң берип кыар, ол хөөкүйлөр оңу алып учур-лаа чөк. Ылангыя таварылгалар кайы хөй. Салдыгарже хлебти кирирлер болдунмас чүве болза үчкөстөрден-лаа кылгаш, оңу салып организастаары үзүңгел-лир. **Татьяна ОНДАР.** Чадаана хоорай.

ЧАЙГЫ КУРСТАР

Республиканың школаларының төөгү башкыларынын чайгы билги бедидер курстары июнь 6-дан 18-ке чедир Кызылга болуп эрткин. Оон улачызы июль 4-тен 12-ге чедир Шивилде аржаанына уламчылаар турган. Бай-Тайга районуң сөөлгү хонуктарда үзүңгел чөк чаа чыганының сөөлдүг Хемчик хем эрини ажыкп, орук-кежигилерин үрээнинден айнаар баар арга чок апарган. Төгүгү башкыларының курстарын башкылар билин бедидер институттун удуртукчулары, маңагы төөгү кафедрасынын эргелекчи Олга Ондаровна Мышын-оолдуг **Кызыл-оол КУУЛАР.**

КЫРГЫП ДООСКАН

Бай-Тайга кожуунда «Бай-Тал» совхозка хөй кыргыздыг алды ай эгезинде эгелээн. Кыргыз ужурут хөй — 38 кодан турган. Кыргызда эгелээр мурунда совхозтун удуртукчулары аңаа белеткел аныяктарын кончуг хынамчалыг чорутканын демдегелээр апаар. Олар электринин чөзөрин хахыны үндүргөш, хөй кыргыздыктарына оларынч ажыл-дүгү үезинде таарымчалыг байдалды тургузуу, сөс чөк бежен рубль-биле кыргыз чылар хунде ийи катан чөм-ненир кылдыр таарыштыр организастаан. Оон ангыда, кыргызда үезинде ажыл-агыйнын тускай эртемнигиле. Рлер: мал эмчилер, бугхай-терлер болгаш өске-даа спец-циалистер кыргыздага холдуруп киришкенер. Кыргызтыг хойларны ажыл дээнде карак-кызыл бай-талчылар удур чугур-гаш, чагай отбугу сериян чайлагарже оларны хойжу-лар үндө бергенер. **Каң-оол ДЕЛГЕР.**

ШУПТУЛА ЧҮВЕ УЖУРЛУГ

Бурунгу өбөлөривис төртүткөн хунерин кайчы-хаманчок демделген чор-бо. Тыва кижжи төртүткү-генде өлгөндө өлгөнгөндө — үш дойду. Шаанда чаш удур төртүткүгенде оон адын төртүткөн хуну-биле азы ламаларың номнары-биле атташ кылдыр алап чоран. Чикээлээрге, нас уругларга Суу-Хаа, Луу-Дарыг, Дарыг, маа дөзи Ышкаш ном адын берип турган. Уругларны чылдан чылае хайгаарал, аяк-чанынын аягы-биле дараазында шы-нарларга бөдүктөп адыар чоран. Эки мөзүдүг — кара ча-

жындан тура мөзүдүг. ак сөтиндилг, эш-өөрү-биле найырдалыг быгык корум-чурмага ажыл-ишке өөренил-чү. Бүдүштүг мөзү кижизин-дигеде эки, сөс домаа ча-замык эткен сөзүндөн ой, талаасы, амыдыралыңг ту-руштуг. Буянжың — чон аразында хундүктелгил, кижилерге бөк сөтинч чөк, барын, чогуң эш-өөрү-биле пенге үлөжин, берге үелерде, та-варылгада өске улуска дуза чөпиреринден ойталгас. Тыва кижизинде алпарган ажы-төлүңе кижини экинчи — хун кижжи багы — чылан, деп үгээдигы үргүчүнүн

САРАЙ ЧОКТА ШӨЛЭЭЛЕС

Культура албан черлеринин септелгези — чоңунуң социал айтырыгыңга хамааржыр чугула ажыл. Ону өй-шайнда чорударын бүгү-нитиниң херээ кылдыр көөр апаар.

Улуг-Хем кожуунун акыла-агыйларың удуртукчулары, тус чер чыгырларының даргалары, хөй-нитини органи-зациялары культура албан черлерини ооп эрткин, боттуг дузага калып турар деп досту-биле чугаалап болур мен. Рынок экономи-казынын амыгы берге үезинде безин ийи-бүрү дузага көргүзүп келдирер. Чикээ, дывар, чаар материалдарын өртөк-үези талыйын турда-ла келээ клубтарыны кышкы үеде одаар чүүл-биле үзүк-тел чөк хандырып келдирер. Ийи-Тал суурунун клубу өрткөн бээрге совхоз ди-ректору В. С. Ламажай ол клубту каттап тургузар деп, лына-ла кыскан. Бо күндөдө кожуунун культура килдизинге хамаар-жык оң бир күтүрүк албан черлеринин үйрүк септел-гезин чорудуп тур бис. Чугайлаар, бүдүрү, чамдык батарейлерин солуур дээр чыгык ажылдар эвээш эвес. Чугай бугдук, олдала систе-мазынга херектөөр артык кезектерини баш удур ты-тыннып алган бис. Капитал септелге херек-леп турар клубтарымыс база бар. Чикээ, Иштин-Хем суурда бекең чыл ажыл турар клубтуң ханалары шүүт ирип калган. Аңаа чаа клуб тулуп каан болза кандыг дээр Акша-төгөрик чок болганы-биле ол клубтуң ханаларын быжыглар ужуру-га таварыштывыс. Шагаан-Арыгда Культура бажынынын тудуу ара туруп алганы хомандыгы. Ычанг-за-лаа ол онзагы тулугту кылдып, акыгалаа кирир талазы-биле хемчелерин Тыва Республиканың чыза-азыгына аажок идеген тур-ар бис. Мунуңуңа кыш, соок чоруп оварын утпайн турар бис. Алдан эгелеп колдоо клубтарын одалганың сагыш салбас болза хоржок. Ычангаш клуб бүрүзүнө хомур-даш шыгашар сарай тулуп деп шиптир хүлээп алган бис. Ол шиптир сугузар чанында сарайы чок клуб өргөлдөкчиз. Культура бажынынын директору эл-дигиң шөлөзгө үнер эргези чок. Черле ычангаш шы-гың ажылдап, харымсалганы бедитпес болза хоржок алар-ган. **Илья МОХОВ.** Улуг-Хем кожуун чагырга-зыныг культура, кино бол-гаш турман килдизиниң эрге-лектин.

өйлүг ижи чоран. 20-25 хар чөптөөн анык улус араганы ишпес-лаа, херекке-лаа албас чоран чүве ийи. Уластуң улуг улааның, кырган аат орук чыпас. Ычангаш улуг назылыг кижизин чангыс сөзү хойлу-туруп-биле дөмөй чоран. Оон алгыда арын-чүрү, чо-вар, чоргаларың сөккелге өөрдөп чораны оңзагы. Чыганың мурунда кочу чоң аразында ады-тең адын үндөр, хөйүнү караа көс-кү дөшө-де баар. Кижинин аякы-чаны чүгө болуңа эвес, ады-незиге, чоң кы-жигерин бача хамааржыр. Ычангаш бизчи кижилер чажындан тура чоргаарал деп чүг дээрзиг билеп аар. Амыдыг чүве тыны үспес, каргыштыг. дөшө-ле хөй-ле уладыг домктарын тыва улус кижизиндегиле херээге ажылдап чоран. Ам бо хунде анык-эсен улааның, бодалыңг, чугаа культура-зынын четпезинден, база үлүгларын чыгыгларын, сумелерин дичылазылал корум-чурум үрээнинде чүрүк, маңгысталак чоруу-ру бо. Бун-биле нуугулдун м-гавырын анык-өскөн билгир чугула. Мөзү-бүдүш, чараш ажык-чан амы үеде бистин аныяктарымың эвээш кезинде бары хомандыг. **Багыт-оол БАЙКАРА.**

КУШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

БООМ ЫШКАШ, ЫНДЫГ ДАГЛАР ХОВАР Делегей Чергелиг Болуп Бар Чыдар

«Азия төвү» шаңнал дээш

«Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаа... Тыва спорттун төөгүндө өскү чери ээлеп, ам ооң ужурутказы делегей чергелиг болуп, ат-алдары көдүрүлгөн, шынары бедези, «Шынык» бо дугаарынын аалчызы Тыва Республиканын куш-культура болгаш спорт комитетинин даргазы С. Ы. Ооржак бистин корреспондентивис-биле ужурашкан, бо улуг маргылдааның бүүдүзүнде база соонда болалдары-биле солчуп, бөгүгү итервьюю берген.

мөгелеривис дугуржулга өзүгээр Россияның янзы-бүрү хоорайларыңче өөренип чоруурлар. Тускай мергежи чедиң албашан, олар янзы-бүрү хуреш школаларын эртерге — мергежи бедирни чугаажок.

САРЫГ ШАЖЫН КАЛЕНДАРЫ

- Июль 21. Эрги сан-биле 14, четверги. Эдирек-Хаай (Юпитер) салдыстыг, 2 кара менгилиг, суг олуттуг, сарыг менч хуну. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг болгаш, аске чүңү-даа кылза будурер, чогулар эки хун.
Июль 22. Эрги сан-биле 15, пятница. Шолбан (Венера) салдыстыг, 1 ак менгилиг, даг олуттуг, сарыг-амаа даага хуну. Кис мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг хирелиг хун. Баран-сараан садар, чалаллага баар, а мөчөөнер ажаавас, ырак чорбаза эки. Келин айтырып, кула-дой кылбас хун.
Июль 23. Эрги сан-биле 16, суббота. Белдири-Дүүшкүн (Сатурн) салдыстыг, ак ыг хуну. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг эки хун. Чөр чорбас, аас-дыл үндүрбес, чаргы-чаалы кылбас, аске кангыт-даа аякыл-херекти чогулуп боор эки хун.
Июль 24. Эрги сан-биле 17, воскресенье. Хун салтыг, 8 ак менгилиг, ак хун олуттуг, акымаар хал-ван хуну. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг хун. Кү-
Июль 25. Эрги сан-биле 18, понедельник. Ай салтыг, 7 кызыл менгилиг, от олуттуг, кара күске хуну. Кис мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг хирелиг хун. Брак-узак чорбас, мөчөөнер ажаавас, хонук эртерибес, аске чүңү-даа кылза аякылбас эки хун.
Июль 26. Эрги сан-биле 19, вторник. Кызыл-Карак (Марс) салдыстыг, 6 ак менгилиг, доврак олуттуг, карамаар инек хуну. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг хирелиг хун. Келин аякыл, куда дужурбес, мөчөөнер ажаавас, хонук эртерибес хун, аске аякыл-херекти чогулуп, кылп олуттуг.
Июль 27. Эрги сан-биле 20, среда. Уран-Хот (Меркурий) салдыстыг, 5 сарыг менгилиг, демир олуттуг, көк улук хуну. Кис мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг эки хун. Брак-узак орукталже алтава боламчалыг чорба эки, аске чүңү-даа кыл-ван хуну. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-манайлыг хун. Кү-

Дельтаплан эрттиреринге дыка таарымчалыг

Дельтапланга Сибирь зоназынын эр улус аразына да болгаш херээженнерин Россия маргылдааы доозулган. Кызыл чоогунда чачыл болган улуг маргылдаалар эрттирер даг — Боомга бо удаада эр улустун 7 командазы киришкен. Каш хун үргүлүдүзүн маргылдааның түнелинде Кемерово областын спортчулары эки түңдөйдү болуп тиндизин. Томсктин болгаш Тываның төлээлери ийги-үшкү черлерин ээлээн.

Тыва Республиканың Президентизи чай чок бачым ажылдыг-даа болза, ол маргылдааның түндүл старттарынын мурнунда аңаа чедиң спортчуларга байыр бедирин, ужурашкан. Ужуражылга Боом даанын эң бажында дельтапланеристтерин старт алыр шөлүчүккенине болган. Брак черлерден келген аалчыларга Президент Тываның дугайын чугаалат берген. Илангы Россиянын Президентизи Тывага чоруп чораян боорга, спортчулар оңу кедегей сонугурап айтырып турганар. Оон аңгыда, Тыва да дельтаплан спортунун дугайында база чугаа болган.

Бистин найысалдыкы-сын чоогунда Боом даа дээр мурнунда ССРЭ-даа турар уеде, амгы-даа уеде дельтаплан маргылдааны эрттирер талазы-биле эң таарымчалыг даг болуп турар. Шак мындыг даглар делегейде ховар болуп турар! Бичангаш ССРЭ-нин-даа, Россиянын-даа бирги чери дээш улуг маргылдааларын Боомга эрттир турган чылдагаанында болуп турар-дыр. ССРЭ-нин спорт мастерлеринин барык 80 хуузу мастер аттарны Боомга дужаап алган болгай.

Боомга дельтаплан талазы-биле маргылдаалар эрттирер, белеткек кылдыр, аңаа хандыкшып чоруп спортчулары өөредип тускай төп алыр болурун аргалары бар дээрзин маргылдаанын киришкелери ужуражылга уезинде чугаалап турганар. Бичангаш аңаа дельтаплан кылдыр болза кончук таарымчалыг деп соопаластер, дуржулгагы спортчулар боттарынын саналдарын кирип турган. Боом ышкаш шак ындыг таарымчалыг даг Россиядан чүгле Алтайга бар болуп турар. Ындыг-даа болза Тыванын агаар-бойдузу кончук таарымчалыг, ылангы Боомга агаар шимчээшкин кончук таарымчалыг болуп турарын специалистер оңурап айтып турар. Оон кырындан ужурашкан улук белиң алырнын улуг аргалары бар.

Бир өвес аңаа дельтаплан кылдыр лээр болза оон кырыны үнер канатты (тыртыгын) кылдып алыр болза, кончук чугула дээшкү спортчулар саналдап турар, ол бүгүгү шыраак денчел.

Амыдыралдың кайы, даа талазында рынок тергидели турзажок, ырак узак край, областтардан келген мөгелерин белеп эвес болгай. Боомга кыдыр үнелди бөш болуп силер, Сергей Ынаажыкович?

— Хостуг хурешке «Азия төвүн» шаңнады дээш маргылдаа чачыл өзүгээр бо чылын май айнын төңүзүнде болуп эртеркен. Чамдык бөгелер, четтерек барга турган болза, амгы берге үениң байталы-биле алырга, нитизин-биле ол тору эки шынарлыг болган. Ол дугайын спортчулар-даа, көрүкчүлөр-даа темпегелер тору боор чолуп, Оон ынай бистин хунулуг аалчылары-биле сугуралг тренерлер Д. Г. Миндишвили (Красноярск), А. И. Масленко (Москва), маргылааның эртерин белиң денчелдиг деп үнелди бөгени өөрдүчү Кочун көрүңер алаң, ол чыла Красноярск хоорайына шалган бөө Котельниковун шаңналы дээш хостуг хуреш маргылдааны эрттир турар болгаш Аңаа чоонка челиң 300.350 хире мөгелер килдиң база бир сугуралг мөчөөнер апарган чур. Мен-аңа база аңаа хурешти мага ханган кижик мен, бо чылын ол маргылдаа нитизин-биле 60 хире кижик киришкелер Хурашкан, Кемерово облазынан, чижер-дээр, отпа чүгге 2.2 кижик келген. А бистинге ол ийи чептен 17-17 мөгө хурешкен.

Д. Г. Миндишвили 1997 чылда Кызыл хоорайга Россиянын хостуг хурешке чемпионанын эрттирерин челиң алыр-биле аякыл чорутар, леткини мен деп демделгенин бистерге улуг илгел, бичуел болуп чаргажок Маргылааны аки денчелге эрттиреринге киришкен леткичилерге спорт ажилкычыларынга четтир, реним илерелип кижи-лир мен.

Россия чемпионаны тыва мөгелерге чүңү берип болдуңу? — Тывага ындыг улуг чергелиг маргылдаа чөлдө болуп кырыбар, бир өвес оңу чедиң алыр болзувуса, бис.

Россия чемпионаны тыва мөгелерин чедишкенин болгаш көвей саңыт ийжиңиңиңиңиң алыр-биле баштайгы хемчелер бола алтынып эгелей берген, бо чылын элээн каш шыраак

терге ол улуг чедишкени, улуг харысалга болурун билит турар мен. Көрүкчүлөргө канчаар-даа аргажок байырдал, а бистин спортчуларыныска делегей чемпионаны кирип болурунун эңине таарымчалыг байталы аргазы тургустунуп болуп, Чүгө дээрсе 1997 чылда хостуг хурешке делегей чемпионаты Красноярск хоорайга болуп эртер болгай. Оон бүүдүзүнде Россиянын билиң чери дээш болуп маргылдаага шаңналдыг черже кирген мөгө делегей чемпионаның кирип кордакчы болу бээр. Бичангаш үе болза эвээш, бистин тренерлеривис, спортчуларымыс бо тургустунуп орап байдалы эртер дээш карак кызыл аякылдар, белеткенип ужурулду.

Манга бодавже, белеткек ажалдыг кол чөпни ээлээр болбайн аңа. Аңаа хамзаарыңгы кангыт хемчелер алчыңар ногу? — Ол болалы, күзелти боттанылыр-биле кылза чогуур аякылдар, хемчелер мында хей. Кысказы-биле чугула болза, биздө, ол Россия чемпионанын бистининге эртеринге челиң алыр-биле аякыл чорутар. Олимпийжи комитет биле хостуг хуреш федерациязынын амгы планы-биле алыр болза ол маргылааны Красноярск хоорайга эрттирер деп турар. Бичангаш телефон-биле үк черини куш-культура болгаш спорт комитетинин даргазы В. Чернык-биле чугаа кылдырмыга «ажыкбас чүвө-чир» үдүрүлгөс бис дээш харыны берди Удавас Санкт-Петербург хоорайга Россиянын хостуг хуреш федерациязын хуралы берди, аңаа Д. Г. Миндишвили мочу чугаалап чөлдө мундыг, оон соонда Россиянын олимпийжи комитетинге бистин республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржактын мундунан албан-өзүзүнүн чагазын кирири көрдүңүп турар.

Тыва Республикага спортчу хөгжүлүшүнүн талазы-биле чаа чүлдө эгелеп, кылдынып турар бе, ол дугайында элериниң болалары кандагыңар?

Спортчулар белеткениң системаны эде тургузуп, тренерлерин аякыл илдиңиңиңиң хемчелер улдавас алдынар. Күр-спорткомитетке дээш мергежилдин спорт школалары, олимпийжи кулавырлар учулдешин болгаш элэлиң үнүлүрүнүн спорт школаларын улдавас аякыл деп турар бис. Ол биске чүңү бөзүңү? Эвээш система леп чүвө мычан болуп үжүлдүң. Эвээш үрүлгөнүн спорт школалар дооскан салым, чачааның аңык спортчу дээш мергежилдин школа-олимпийжи кулавырлар учулдешин дооскан тускай эртериниң специалист болуп, ол спортчунун чаала дэмчип, өзү орамы дээш оң тренери тускай салым, компенсацияны алыр. Бо үе чедиң ындыг система, ызы чок турган хайы-биле лыка хей салым-чачааның спортчуларымыс аге школа дооскан, чилиңлей берген бөлүң. Күр-спорткомитеттин дээш мергежилте спорт школаларга спортчу хей ховарлыг кирген турар чүжүрлүг деп санап турар мен, Амгы үеге чедиң ийи

Ян Дымовтун «Начинай» найыралы-биле күштүң деп номун шалга-ла оңулдуң, деп кижик мен, бо хонукта ооң биңи кеззе үнүп келген. Мен бодавже ооң аңык спортчу кижик болганын хун бурдуле номчүрү ному болуп болза эки, Ында делегейин тергип илдиңиңиңиңиң АКИШ-тан Д. Гейба биле Р. Сандрер, Иранлан Г. Тахти, Моолдан З. Ойлов, Турциядан М. Дагистанлы, Япониядан С. Сахара олар «Начинай» езулуг спортчу, езулуг чемпион болу бээр биле? деп айтырмын амы-чылды-биле көрүзүң бол дүңүң болганын берип турар. Психологтук белетке хөлчөк дузалыг деп билди мен.

Данэс САЛЧАК чугаалшкан

«ӨННУҮНГЕ ХОЛУҢ СУН»

Таңды кожунунун Межегей ортумах школы Тыва Республикада микрорайон системаны-биле аякылдап турар мурнакчы арга-дуржулгагы школа боор турар. Оон аңыжы, ады элээн алдаржып, делегей бергенин номчукчулар болуп.

Июнь 3-те Межегей школы «Өннүүңе холун сун» деп темалыг ачы-дуза марафонун солун кылдыр эрттирди. Т. В. Соломатова биле Б. М. Сайын ийи дылга чеген-мөгелер сестер-биле эрес чугаалап чаралалар. Оңу-биле чөгөртөнү бичи өреникчилер таңды-самай, школаның директору Кара-кыс Кожай-оловна Монгуш өткүч хоюг үнү-биле тыва улустун бурун ыры «Межегейин» таалаанчүк күүсетти, Максим Мунзук артист: «Эр-хей» деп мак-

тап, сеткил ханып олурду. Дараазында марафон ат-сугарлыг артистер Кара-кыс, Максим Мунзуктары сценяге чалаарга, оларын чугаа-сооду, ыр-шоорун-биле эгеледи. Ачы-дуза марафонунга арыг кирген акшаны түңүзүңге, 10 милион 354 мун болган. Өөредилге ламызы 6 млн., өөредилге килдин (кожунунун) 1 млн, акшаны агар санче шалгынып турар. Межегей көдө ажал-агы каттыжыкшыны 1 инеги, 200 мун акшаны дузалаан. Акт, инек, хой, өшкү, хаван дээш хейиң салган, 7 хой, 13 өшкү, 14 хаванын айткан. Анык техниктер, сандылар станция-зы (Кызылда) кабинетке 1 лингафон суй-белек салган.

Осур-оол МОНГУШ.

ЧАРЛААДАР

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫН МУНИЦИПАЛИТЕТ ЭТ ХӨРӨНГӨЗІН БАШКАРА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕДИ

Table with 2 columns: Description of items and amounts. Includes items like '1994 чылдың июль 15-те 10.00 шақта салыг черлерин саздарынын', 'КОММЕРЦИЯ КОНКУРУЗУН ЭРТТИРЕР Конкурстун төсөлдери', '1. Калинин кудумчунун 10 «а» бажында муниципалитеттин салыг бүүдүрүлгези. Бажын аңгы турар.', 'II. Московская кудумчузу, № 100 бажында № 2 муниципалитет салыг бүүдүрүлгези. Бажын аңгы турар.'

Table with 2 columns: Description of items and amounts. Includes items like 'Садыг шөлү — 342 дөрбелчин метр.', 'Ажылдакчылар саны — 31 кижик.', 'Ур хуусаалыг сан-хөө салымы — 500.0 мун рубль.', 'III. Кочетов кудумчузу, 94-те № 40 муниципалитет салыг бүүдүрүлгези. Бажын душтуп кылган, арендага дужаар.', 'Садыг шөлү — 240 дөрбелчин метр.', 'Ажылдакчылар саны — 38 кижик.', 'Ур хуусаалыг сан-хөө салымы — 200 мун рубль.'

Table with 2 columns: Description of items and amounts. Includes items like 'IV. Кечил-оол 65-те, № 50 бажында муниципалитеттин салыг бүүдүрүлгези. Бажың аңгы турар.', 'Чер участогунун хемчээли — 1280 дөрбелчин метр.', 'Тудугунун ниини шөлү — 730 дөрбелчин метр.', 'V. Луэжыга кудумчунун № 21 бажында муниципалитеттин № 13 салыг бүүдүрүлгези. Бажын аңгы турар.', 'Чер участогунун хемчээли — 1590 дөрбелчин метр.', 'Тудугунун ниини шөлү — 700 дөрбелчин метр.'

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000
Тургузукчулары: ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭДИ ХУРАЛЫ ЧАЗАА болгаш СОЛУННУН КОЛЛЕКТИВИ
Код редактор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Бачыр (кол редактор), А. Б. Монгуш, М. Д. Оюн (харыс-салгалыг секретары), М. М. Саая (кол редакторун оралакчы), Н. С. Эржен.
РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер үлдүрүлгө чөлдө — 3-34-26; кол редакторун оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; харыс-салгалыг секретары — 3-34-92; оралакчы — 3-45-93.

КИЛИДИСТЕР: пинтилер амыдыралы — 3-34-19; 3-34-98; үлетүр — 3-34-49; 3-36-73; кездэ ажал-агы — 3-41-16; культура, узе өөрдүлгези болгаш чогаал — 3-39-15; медалер болгаш спорт — 3-36-82; 3-34-57; очулура — 3-34-39; 3-34-93; чагаа — 3-39-03 корректорлар — 3-41-23; үндүрүкчүлөр — 2-27-41; солун келбей барган — 3-57-92; 3-14-94; бухгалтерия — 3-37-11

АЛДАРЛЫГ СПОРТЧУГА ТУРАСКААТКАН

Тыва Республиканын хостуг спортчуларынын бөөзүн сэмбо хурешке Тывадан бир-ле дугаарына ССРЭ-нин спорт мастери, хостуг болгаш тыва хурешкенин талазы-биле республикага чынык эвес улаа чемпион чораян Юрий Ан-Савитов МОНГУШКА «Тураскартаан» спортчу чыгыртыла июль 9-10 хуннеринге К-зыл кожунунун Күр-Чөз суурунга болуп эртерин Тыва Республиканын спортчуларына чарлап тур.

МАРГЫЛДААНЫН ПРОГРАММАЗЫ:
Июль 9-та — 12.00 шақта баштайгы ажилчылыг.
Июль 9-та — 64 улуг мөгелерин хуежи. Шаңналдары: 1-ги чөп дээш — айт, 2-ги чөп дээш — шоры, 3-му, 4-ку чөп дээш — ирттер: 5-тен 8-ке чедиң — 50-50 мун рубль;
32. 18 хара чөлдө аңык мөгелерин хуежи. Шаңналдары: 1-ги чөп дээш — ирт, 2-ги чөп дээш — серге, 3-4 дугаар чөлдө дээш — 50-50 мун рубль.

Июль 10-та — 25 километрге айттар чарыкы. Шаңналдары: 1-ги чөп дээш — айт, ийгиңиңиңиңиңиң чөлдө дээш — ирттер.
Аңык айттар чарыкы. Шаңналдары: биңи чөп дээш — айт, ийгиңиңиңиңиңиңиң чөлдө дээш — ирттер.
Чөлдө айттар чарыкы Шаңналдары: ашчалар.

СЫНН МЫЯЗЫН — ТУЛА АКША-БИЛЕ
1993-94 чылдарда дүшкен эки шынарлыг сынн мыязын чондан тула акша-биле салып ал турар бис.

Харылажы телефон 3-94-10.
1995 ЧЫЛДА ХӨМҮР-ДАШ
Көлдө 1995 чылга белеткек кылдыр хөмүр-дашты бээр-ринге көрөшчү «Каз-Хем» хөмүр-даш разрезин 1994 чылдын июль 20-те чарып эгелээр. Хөмүр-даш алырын ку-зээнер 3-01-05 телефонун дамчыткан харылажы турар.

ЧАЛАПЛАЛАР
Сут-Хөл кожунунун Хөр-Тайга эмнелге участогунун үндөшкөнүн тургустунганындан бээр 35 чыл оюнга тураскартаан.

АЧЫ-ДУЗА МАРАФОНУ
1994 чылдын июль 20-де, 12.00 шақта эгелээрин чарлап тур.

Аңаа аякылдап турган бүгү медицина ажилдакчыларын, ажилчыларын, а о ышкаш кожунунун, сумунун удур-тукчуларын, ара-тарачын ажил-агайлыгыларын, куш-ажылыч коллективтерин төлөөлүчелерин аңаа кээп кири-рин баш удур дынаалып тур бис.

Кызылдың көдө ажал-агы техникумунун агрономия салбарынын 1990 чылда доозукчуларын 1994 чылдын июль 22-нин хунунда Кызыл гостиницазынын чанынга 14.00 шақта чыгырлар чарлап тур бис.

ДООЗУКЧУЛАРЫН ЧАЛАП ТУРАП
Чая-Хөл ортумах школы: Чая-Хөл чылда доозуку-ларын 1994 чылдын июль 16-

ОРГКОМИТЕТ.
да эртеринин 10 шақта школа доосканындан бээр 25 чыл болгаш юбилейинче ча-лып тур бис.
Доозукчуларын оргкомитет.

«СУНПАК» совхозтун мал бригадин Вилла Санчи-олович ООРЖАКТЫН
40 харлап бар чораша, 1994 чылдын июль 2-де озал-онлакка таварышкан мөчөөнер дөрдүк-төрелериндөсө дин-натрышкан ханы кажыыдалдыгы илерелип тур бис.
Кызыл Хоорайга төрөдери, Чоок кижилери.